

NORME CANONICE, TIPICONALE ȘI LITURGICE APLICABILE PERSOANELOR MURIBUNDE

Pr. Lect.Univ. Dr. Cosmin PANȚURU

ABSTRACT: The life of every faithful is conducted under the guidance of religious and moral norms laid down in the Holy Scripture and Holy Tradition as sources of divine Revelation. One should also add the canonical norms. For a catechumen to receive the sacraments of initiation into Christian life (baptism, anointing, communion) or for administering the Sacrament of Communion to a Christian who, through his deeds, turned away from the Church, the time span of canonical rehabilitation is quite long. In some cases, there are exceptions to these rules since canonical regulations do not apply by *akribeia*, but by *oikonomia*. In the case of dying person, one cannot speak of exemption from the rules, the norms issued in different cases becoming mandatory for those who receive them, but also for those administering them.

Keywords: *religious, moral and canonical norms, rehabilitation, oikonomia, dying person*

Viața fiecărei persoane membră a Bisericii se desfășoară sub călăuzirea normelor religioase și morale stabilite în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție ca izvoare a Revelației divine. Acestea li se adaugă cele canonice cu același caracter care îmbrățișează și un specific juridic. După învățătura Bisericii Ortodoxe scopul fiecărui credincios este mântuirea personală. La ea nu se poate ajunge decât prin îndeplinirea cumulativă a celor trei condiții: har, credință și săvârșirea faptelor bune. În unele cazuri, omul creat de Dumnezeu se îndepărtează de El prin încălcarea poruncilor evanghelice, comuniunea cu Creatorul său fiind întreruptă. Reabilitarea este posibilă prin ducerea la îndeplinire a epitimiilor fixate în canoanele bisericești și recomandate de preotul-duhovnic în Taina Spovedaniei. În mod normal, perioada de reabilitare (dar și de pregătire pentru primirea Sfântului Botez a catehumenilor ori a tunderii în monahism a unor laici) este destul de îndelungată, înțelegând chiar ani de zile, în care persoana păcătuiindă și care manifestă părere de rău pentru cele săvârșite nu se poate apropia de Izvorul vieții veșnice prin

împărtășirea de Sfintele Taine de inițiere în viața creștină (botez, mirungere, împărtășanie), decât după ducerea la îndeplinirea canonului respectiv. În unele cazuri există derogări de la aceste reguli, prevederile canonice neaplicându-se cu acrivie (strictețe), ci cu pogorământ (iconomie). În situația persoanelor muribunde nu putem vorbi de dispense, canoanele rânduite în diferite astfel de cazuri devenind norme obligatorii pentru cei care le primesc, dar și pentru cei care le administrează.

În concret, în privința creștinilor care au renunțat la credință din cauza persecutorilor, canonul 6 al Sinodului de la Ancira, stipulează că „celor ce au cedat numai de amenințarea muncilor și a luării averilor, sau a exilării, și au jertfit idolilor și până în timpul de față nu s-au pocăit, nici nu s-au întors, acum însă, timpul sinodului apropiindu-se și ajungând la hotărârea întoarcerii, sinodul a hotărât ca până la ziua cea mare să se umilească trei ani, și după alți doi să se primească în comuniune, fără de împărtășanie, și așa să vină la cele desăvârșite, încât întreg timpul de șase ani să-1 împlinească. Iar dacă oarecare mai înainte de acestsinod s-au primit la pocăință, de la acel timp săli se socotească începutul celor șase ani de pocăință. Dacă însă s-ar întâmpla primejdie și așteptarea morții din boală, sau din altă oarecare pricină, aceștia să se primească după norma de față”. (*can. 6 ap.; can. 11, 12, 13 sin. I ec; can. 4, 5, 7, 8, 9 Ancira; can. 2 Neocez.; can. 7 Cartag.; can. 2, 5 Grig. Nyssa*).

În canonul 6 al Sinodului de la Ancira sunt reglementate modurile de primire a celor ce s-au lepădat de credință în vremea persecuțiilor. Ca o excepție de la regula stabilită canonul îngăduie ca în caz de primejdie de moarte din cauza unor boli, cei aflați în suferință să fie primiți în baza rânduielilor deja existente în Biserică cu „abligațiunea lor de a prelungi penitența în caz de însănătoșire, până la împlinirea termenului de șase ani” (*can. 13 I ec.*), dacă unii dintre penitenți se va întâmpla să fie pe patul de moarte¹.

Canonul 7 al Sinodului de la Cartagina –stabilind împăcarea cu Hristos a celor ce sunt pe moarte și la întrebarea episcopului Aureliu care zise: „Dacă cineva fiind în primejdie de moarte ar cere să se împace cu sfintele altare, lipsind episcopul, atunci este cu dreptate ca presbiterul să întrebe pe episcop, și așa, după dispoziția acestuia, să împace pe cel ce este în pericol de moarte, această rânduială trebuie să

¹I. N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 1991, p. 176-177.

o întărim prin hotărâre mântuitoare”. Toți episcopii au răspuns: „Se hotărăște ceea ce sfințenia voastră crede de cuviință să aprobăm în chip necesar” (*can. 52 ap.; can. 11, 13 sin. I ec; can. 6, 22 Ancira; can. 2 Neocez.; can. 43 Cartag.; can. 73 Vasile cel Mare; can. 2, 5 Grig. Nyssa*)

Dacă prin canonul 6 al aceluiași sinod de la Cartagina era interzis preoților să împace pe cel rătăcit cu Biserica, drept rezervat în exclusivitate episcopului, ca o excepție de la acest canon, le este îngăduit preoților să săvârșească aceasta, în cazul lipsei din eparhie a episcopului. Acest lucru este posibil doar în urma consultării preotului respectiv cu episcopul său și a încuviințării din partea acestuia².

În același sens Sf. Vasile cel Mare, prin canonul 5, analizând situația pocăinței celor pe patul de moarte stabilește ca „aceia dintre eretici care la ieșirea din viață se pocăiesc trebuie să se primească; să se primească, însă firește nu fără chibzuință, ci cercetându-i, dacă vor arăta adevărata pocăință și vor avea fapte care mărturisesc râvna lor spre mântuire” (*can. 2, 14 sin. I ec; can. 7 sin. II ec; can. 78, 96 Trul.; can. 12 Neocez.; can. 19, 47 Laod.; can. 45 Cartag.*). În situația posibil existentă, chiar și reprimirea în comuniunea Bisericii pentru cei căzuți din credință trebuie să urmeze prevederile canonului 7 al Sinodului II ecumenic, chiar dacă ar fi în prag de moarte, cu condiția să respingă învățătura în care s-ar afla și să rămână „statornic în vătătura ortodoxă în cazul în care s-ar însănătoși. Dacă nu declară acestea, ereticul să nu se învrednicească de sfânta împărtășanie nici când este pe moarte”³.

Prin canonul 2, Sf. Timotei Alexandrinul, la întrebarea: „Dacă catehumenul ar fi demonizat, și însuși el sau rudele lui ar dori ca el să primească Sfântul Botez, dacă trebuie să-l ia sau nu, și mai ales când este spre moarte? Răspunde: Dacă cel îndrăcit nu se va curăți de necuratul duh, nu va putea primi Sfântul Botez; dar la sfârșitul vieții se botează.” (*can. 79 ap.; can. 7 TruL; can. 3, 4, 15 Tim. Alex.*)⁴. Prin urmare acrivia bisericească este cuprinsă și în acest canon chiar în cazul celui bolnav, însă la sfârșitul vieții poate fi aplicat principiul economiei în sensul că acesta poate fi primit în Biserica mântuitoare

²Ibidem, p. 230.

³Ibidem, p. 324.

⁴Ibidem, p. 373.

prin administrarea Tainei Sfântului Botez, și implicit prin împărtășirea cu Trupul și Sângele Mântuitorului Iisus Hristos.

În privința botezului unor catehumeni osândiți, canonul 5 al Sf. Chiril al Alexandriei stabilește regula potrivit căreia în situația în care „oarecari sunt supuși excluderii, epitimisându-se pentru greșeli, apoi, fiind catehumeni, ar fi să se sfârșească, să se boteze și să nu plece din cele omenești neîmpărtășiți de har, adică nefiind în comuniune; fiindcă se vede că și aceasta trebuie să fie după legiurile bisericesti...” (*can. 13, 14 sin. I ec.; can. 47 Laod.; can. 45 Cartag.*)⁵. Prin urmare, persoanelor nebotezate, dar care se pregătesc să devină creștini, dar din cauza unor greșeli săvârșite li se amână botezul, pot fi primiți în Biserică prin taina respectivă dacă ar fi „să se sfârșească”, ocolind situația de a pleca din această viață neîmpărtășiți.

În ceea ce privește, de data aceasta, împărtășirea creștinilor aflați pe patul de moarte canonul 9 al Sf. Nichifor Mărturisitorul spune că „se cuvine să se dea dumnezeiasca împărtășanie celui bolnav în primejdie de moarte, chiar și după ce a gustat mâncare” (*can. 29 trul.; can. 41 Cartag.*)⁶, făcând astfel derogare de la regula generală care prevede contrariul, respectiv ajunarea.

Același Sfânt Părinte prin canonul 26 stabilește calea de urmat în privința botezului și primirea voturilor monahale de către cei aflați pe patul de moarte spunând că „de va fi cineva bolnav și ar cere Sfântul Botez, sau sfânta schimă călugărească, trebuie să i se dea fără întârziere și să nu i se denege harul (*can. 4 Tim. Alex.*)⁷.

Canonul anterior este completat de un alt caz special întâlnit în canonul 38 al Sf. Nichifor care face referire la botezul pruncilor în primejdie de moarte. Astfel, în situația în care „va naște femeia și pruncul este în primejdie de moarte, după trei sau cinci zile să se boteze acel prunc, dar se cuvine ca altă femeie botezată și curată să-l alăpteze; iar mama lui nici să nu intre în dormitorul unde este pruncul și în general nici să nu se atingă de el, până ce nu se va curăți deplin după 40 de zile și nu va primi de la preot rugăciunea” (*can. 2 Dion. Alex.; can. 7 Tim. Alex.*)⁸. Prin urmare, în acest caz, termenul botezului noului-născut este de trei sau cinci zile (făcând derogare la

⁵Ibidem, p. 395.

⁶Ibidem, p. 421.

⁷Ibidem, p. 425.

⁸Ibidem, p. 428.

cel biblic de patruzeci de zile). Pe lângă aceasta mai trebuie îndeplinite și alte condiții colaterale cumulative: până la împlinirea celor patruzeci de zile de la naștere, mama naturalănu îl vamaialăpta,nu va intra în contact cu el stând chiar departe de camera lui. În acest timp, calculat de la data primirii botezului pruncului din speță și împlinirea termenului de patruzeci de zile de la naștere, concomitent cu rostirea specială a rugăciunii⁹ alăptarea trebuie făcută de o altă femeie cu condiția să fie „botezată și curată”, adică să fie creștină de aceeași confesiune având botez valid și să fi parcurs deja perioada celor patruzeci de zile de la naștere.

Un caz cu totul deosebit ar fi răspunsul dat prin Scrisoarea 11 de către Sf. Teodor Studitul călugărului Metodiū în cazul administrării Tainei Sfântului Botez de către preoții opriți de la săvârșirea celor sfinte asupra persoanelor aflate în primejdie de moarte. Astfel, la „Întrebarea 11: Cuvine-se ca cei ce doresc să se boteze, mai ales dacă-i amenință moartea, să se boteze de către preoți pătați sau necunoscuți, dacă nu se găsește vreun presbiter ortodox sau neprihănit?” Sf. Teodor Studitul răspunde că: „Aici, în privința acestora s-a pronunțat de către ierarhii mărturisitori și superiori norma aceasta, se permite ca presbiterii menționați, care sunt opriți de la liturghisire din cauza comunicării cu ereticii, dacă nu se găsește preot ortodox, atât să boteze, cât și să dea Sfintele Taine, sfințite mai Înainte de către un preot necopleșit de erezie, și să dea schima monahală, și să săvârșească rugăciunea la înmormântare, și să rostească Evanghelia la Utrenie, și să binecuvânteze apa la Teofanie, dar, precum s-a spus, numai în caz de primejdie, pentru ca poporul să nu rămână cu totul fără de ascultarea Evangheliei și neluminat prin botez. Și de sunteți și voi de acord, aceeași normă să fie în vigoare și acolo”¹⁰. Prin urmare, în prag de moarte a unor persoane și în lipsa slujitorilor instituți canonic și rămași în comuniune cu Biserica, Sfintele Taine și ierurgiile invocate în norma de față (botezul, administrarea Sfintelor Taine pregătite pentru astfel de cazuri, tunderea în monahism, rostirea rugăciunii la înmormântare și la utrenie, precum și binecuvântarea apei la Bobotează) pot fi administrate și de către preoții „pătați și chiar necunoscuți”.

⁹*Molitfelnic*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 8-10; p. 42.

¹⁰I. N. Floca, *Canoanele...*, p. 433.

Privitor la unele dintre păcatele cu caracter moral, Sf. Ioan Ajunătorul, prin canonul 26 osândește pe cel care păcătuște cu mama soției sale, „iubind-o nebunește” și nefiind despărțit de soția sa, potrivit legii, care zice că „Cele întărite dintru început să rămână neschimbate sub toate împrejurările”. Dar Sfântul și dumnezeiescul Sinod de acum hotărăște ca cei ce săvârșesc un astfel de păcat să rămână neîmpărtașiți șase ani, supunându-se canonului următor: șase luni să se abțină cu totul de mâncare de cărnuri, asistând totdeauna la sfintele slujbe ale bisericii, dacă nu li se întâmplă vreo boală sau altă nevoie inevitabilă, când vor sta afară de biserică, plângând și rugând pe Dumnezeu să le ierte nelegiuirea; nici să nu primească anaforă, nici să nu bea apă sfințită, dacă nu cumva se apropie timpul sfânt al luminării; și ridicând numai pâinea întru numele Sfintei Treimi, să o mănânce cu evlavie, drept arvună a iubirii de oameni a lui Dumnezeu; dar să nu sărute cu îndrăzneală cu buzele sfintele icoane, decât numai pedestralele lor cu toată frica. Dar în întreg timpul celor șase ani să facă zilnic 100 de metanii, afară de sâmbătă și duminică; iar în fiecare miercuri și vineri să se bucure de mâncări uscate, abținându-se de la pește, și de la vin, și de la untdelemn, și în curs de doi ani să stea în biserică după cântăreț și să asculte dumnezeieștile cântări, iar ceilalți trei ani și jumătate să stea laolaltă cu credincioșii și împreună să se roage; și astfel după sfârșitul celor șase ani să se învrednicească de împărtașanie. Însă trebuie să observe și acestea: să facă milostenie după putință, mai ales în menționatele zile de post, adică miercurea și vinerea. Apoi să dăruiască săracilor toate câte le-a fost îngăduit să mănânce mai înainte de a se fi supus canonului, adresându-se lor cu rugămintea ca să se roage pentru dânșii; și să trimită la biserică în fiecare săptămână o liturghie, dacă au mijloace; și să se abțină de la minciuni și jurăminte cu care de multe ori este împreună călcarea de jurământ. Căzând însă ei în boală de moarte, să se învrednicească de dumnezeiasca împărtașanie; dar întremându-se să revină iarăși în cea treaptă a pedepsei în care s-au găsit înainte de împărtașania dată lor din necesitate; și să-și zdrobească inima, cu lacrimi calde să-și curățească după putință cât mai mare păcatul greu al sufletului. (86 *Vasile cel Mare*). Prin urmare, în acest caz, cel căzut în patima desfrâului cu mama soției sale, timp de șase ani este lipsit de la împărtașirea cu Sfintele Taine, aceasta petrecându-se după parcurgerea unei perioade de timp amintită, concomitent cu împlinirea celor impuse. Situația este suspendată însă în orice moment cu

condiția ca cel supus epitimiei să ajungă „în boală de moarte”. În caz că suferința nu a dus la săvârșirea sa din viață, persoana vindecându-se, va continua împlinirea canonului până la termenul prestabilit.

Un caz asemănător este cel descris de canonul 2 al Sinodului din Neocezarea: „Femeia, dacă se va mărita cu doi frați, să se scoată din comuniune până la moarte; totuși, dacă în vremea morții va zice că, făcându-se sănătoasă, va desface căsătoria, atunci din milă va avea pocăință. Iar dacă va muri femeia, întru acest fel de căsătorie fiind, sau bărbatul, atunci pentru partea rămasă în viață cu anevoie va fi pocăința (*can. 19 ap.; can. 54 TruL; can. 23, 68, 76, 78, 87 Vasile cel Mare*). Fiind, prin căsătorie, rude de gradul II a cuscreei de felul I, foștii cumnați nu pot încheia, din punct de vedere bisericesc, între ei căsătorii (cununii) legitime. Dacă totuși se întâmplă aceasta, cei împričinați sunt scoși din comuniune până la sfârșitul vieții în situația în care căsătoria ilegală nu este desfăcută și dacă nu dau dovadă de pocăință. În situația în care s-ar afla pe patul de moarte fără a desface, totuși, căsătoria ilegală, dar promițând că trăind vor realiza aceasta, se îngăduie reabilitarea celor căzuți în acest păcat, cu condiția ca după posibila însănătoșire să se ajungă la starea de dinainte de legătura nelegiuită.

Tipicul bisericesc inserează alte două reguli pentru persoanele aflate în situații similare. Astfel, „muribunzii care nu au capacitatea fizică de a se spovedi pot fi împărtășiți fără a fi spovediți citindu-li-senumai rugăciunile din Molitfelnic (*can. 13 Sin.I Ec, can. 5 Sf. Grigore de Nissa; can.7 Cartagina; can. 9 Sf. Nechifor Mărturisorul*)”¹¹. Nu la fel se procedează și cu „persoanele suferinde care nu au capacitatea fizică de a primi (înghiți) și reține Sfintele Taine(vomisment hemoptiziietc.), care nu vor fi împărtășiți”¹².

Inclusiv normele regulamentare actuale bisericești impun clericilor purtarea de grijă asupra persoanelor bolnave. În acest sens, art. 29, al. (15) din *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*¹³ sancționează pe „preotul care, solicitat pentru îndeplinirea datoriilor sale, din

¹¹*Tipic Bisericesc*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976, p. 235.

¹²*Ibidem*, p. 235.

¹³*Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015.

neglijență, a lăsat să moară un bolnav neîmpărtășit”, cu „dojană arhierescă, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la mănăstire sau cu mutarea disciplinară; în caz de neîndreptare, se caterisește”¹⁴. ***Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința sa de lucru din 5-7 martie 2008, a reiterat faptul că „preoților care au domiciliul pe teritoriul altei parohii decât cea la care slujesc, le este interzisă cu desăvârșire oficierea în alte parohii a oricărei slujiri aparținând întregii lucrări preoțești, fără aprobarea chiriarhului, cu excepția cuminecării grabnice pentru cei aflați în pericol de moarte”***¹⁵. Cu alte cuvinte, administrarea Sfintei Taine a Împărtășaniei este îngăduită a se administra în cazul special invocate.

Același cod de legi sancționează cu pedeapsa caterisirii pe clericul care nu săvârșește Sfânta Taină a Botezului în numele Preasfintei Treimi (al Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh), cu trei afundări ori, în caz de necesitate, cu trei turnări [art. 29, al. (2) din *Regulament*]. Din conținutul acestui articol este îngăduit, în caz de urgență, săvârșirea botezului și prin turnare, ca excepție de la regula canonică. Nu este pedepsit nici cu „dojană arhierescă, oprirea de la săvârșirea celor sfinte timp de 30 de zile, mutarea disciplinară, destituirea din slujirea clericală; în caz de neîndreptare, cu caterisirea” clericul care săvârșește aceeași Taină din necesitate în afara locașului de cult [art. 29, al. (3) din *Regulament*].

Însă, clericul care, în caz de necesitate, chemat fiind de credincioși să boteze un copil aflat în pericol de moarte, l-a lăsat să moară fără a fi botezat, se sancționează cu dojană arhierescă, oprirea de la săvârșirea celor sfinte timp de 30 de zile sau cu mutarea disciplinară, după gravitatea faptei [art. 29, al. (5) din *Regulament*].

De asemenea, *Liturghierul* prevede situația posibilității oferirii asistenței religioase celui muribund: „Dacă va începe preotul a sluji Dumnezeuasca Liturghie și, fiind la lucrarea Proscomidiei, sau la Liturghie, până la Vohodul Mare și va fi chemat pentru oarecare nevoie a morții ce se va întâmpla, sau să boteze, sau să mărturisească (să spovedească - n.n.), însă nu departe, să lase la acel loc slujirea și să se ducă degrabă acolo și, dând bolnavului care se lasă la ceasul morții

¹⁴Cf. can. 131 ecum., 23 trulan, 6 Ancira, 7 Cartagina, 73 Vasile cel Mare, 2 și 5 Grigorie de Nyssa, 9 Nichifor Mărturisitorul.

¹⁵***Punctul 4 al hotărârii nr. 1456/5-7 martie 2008, cf. Notei nr. 141 din Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române, ...p. 44.***

nădejde de mântuire, împărtaşindu-l, se întoarce apoi să săvârșească mai departe Dumnezeiasca Liturghie. Iar în biserică va porunci să se citească (în acest timp - n. n.) din Apostol sau din Psaltire sau canoane sau vreo învățătură folositoare de mântuire, pentru credincioșii care se află în biserică. Dacă va zăbovi însă acolo, din vreo întâmplare sau de nevoie și va întârzia prea mult, dacă va fi făcut numai Proskomidia, să înceteze de a mai sluji în ziua aceea și a doua zi să facă Liturghia toată de la început și, după potrivire (consumarea Sfintelor Taine - n. n.), să le potrivească (consume - n. n.) și pe acelea, precum s-a zis mai sus. După Vohodul Mare și după Sfințirea Cinstitelor Daruri, să nu întrerupă nicidecum Liturghia, ci să o ducă până la capăt, lăsând pe el bolnav, în timpul acesta, în grija lui Dumnezeu”¹⁶. Se înțelege că în acest din urmă caz preotul este dator a pleca de îndată după oficierea Sfintei Liturghii la bolnavul aflat în prag de moarte.

Toate aceste reguli amintite le putem considera la o primă analiză ca dispense de la normele canonice, ele aplicându-se în situațiile extreme ale vieții, și anume a stării omului în lupta sa cu moartea. Ele au devenit și sunt însă reguli care vin în sprijinul credincioșilor cărora Mântuitorul Hristos le făgăduiește mântuirea, amintind că: „pe cel ce vine la Mine nu-L voi scoate afară” (Ioan, 6, 37), promisiune împlinită chiar în cazul tâlharului răstignit pe cruce, aflat în agonie, dar căit pentru faptele sale la sfârșitul vieții, care îl ruga pe Fiul lui Dumnezeu: „Pomenește-mă, Doamne, când vei veni în împărăția Ta. Și Iisus i-a zis: Adevărat grăiesc ție, astăzi vei fi cu Mine în rai” (Luca 23, 42-43)

După ziua Cincizecimii și întemeierea Bisericii prin pogorârea Sfântului Duh, împărtaşirea este punctul final al reabilitării omului căzut aflat în viață, și aceasta deoarece can. 18 al Sinodului de la Cartagina impune „că morții nu se botează, nici nu se împărtaşesc”, drept rezervat în exclusivitate persoanelor vii, administrarea Sfintelor Taine amintite mai sus fiind valid chivernisită și în cazurile descrise.

¹⁶*Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, p. 504-506.